

COVID-19 PANDEMİ SÜRECİ BAĞLAMINDA TOPLUMDA DEĞİŞEN KÜLTÜREL PARADİGMALAR

CHANGING IN SOCIETY IN THE CONTEXT OF COVID-19 PANDEMIC CULTURAL PARADIGMAS

Yüksel Lisans Öğrencisi Musa BİLİK

Kapadokya Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Araştırma Enstitüsü, Kültürel Çalışmalar Programı, musabilik@gmail.com

Kapadokya / Türkiye

ORCID: 0000-0002-3546-1005

ÖZET

İnsanlar da diğer tüm canlılar gibi varoluş ve var olma sürecinde doğanın bir parçası olmuştur. Bu durum, insan ile doğa arasındaki içten-etkimenin temel yapısını oluşturmaktadır. Mekân ve zaman bağlamında doğadaki değişim ile dönüşümlere uyum sağlayan canlılar, türlerini devam ettirebilmişlerdir. Sanayi Devrimi ile başlayan teknolojik gelişmelerle doğadaki güç dengelerini lehine döndürdüğü yanılığına düşen insan, diğer canlıları hükmetmesi gereken bir nesne olarak görmüş ve doğaya farklı boyutlarda zarar vermiştir. Bu durum Dünya'daki pek çok ekosistemi yok olma eşiğine getirmiştir. Psiko-sosyal olgular çerçevesinde insan yaşamını birçok açıdan tehdit eden Covid-19 salgını, yaratmış olduğu korku kültüründen dolayı insanların yaşam kalitesini düşürmüştür.

Ayrıca bir toplumu var eden ve birlikteliğini sağlayan kimi önemli sosyo-kültürel değerleri de etkilemektedir.

Günümüz Dünya genelinde yaşanan Covid-19 salgını ekonomik, güvenlik, psikolojik, sosyolojik, edebi, dini, siyasi ve sosyal açılardan insanlık tarihini etkileyerek; insanların bireysel yaşamında ve toplumların kültürel hafızasında önemli değişimlere sebep olmaktadır. Bu çalışmada kültür olgusu ile kültür türleri bağlamında Covid-19 salgını sürecinde yaşanan psiko-sosyal duygular, yerel ve evrensel boyutta değişen ve değişebilmesi muhtemel sosyo-kültürel durum ve davranışlar değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, doğa, insan, kültür, salgın

ABSTRACT

Humans, like all other creatures, have been a part of nature in the process of existence and existence. This is the basic structure of the internal influence between man and nature. Living things that adapt to changes in nature and transformations in the context of space and time have been able to continue their species. A person who falls under the misconception that he has turned the balance of power in nature in his favor with technological developments that began with the Industrial Revolution, saw other living things as an object that should rule, and damaged nature in different dimensions. This has brought many ecosystems on earth to the brink of extinction.

The covid-19 epidemic, which threatens human life in many ways within the framework of psycho-social phenomena, has reduced the quality of life of people due to the culture of fear it has created. It also affects some important socio-cultural values that create a society and ensure its unity.

The Covid-19 epidemic, which is occurring throughout the world today, affects human history in economic, security, psychological, sociological, literary, religious, political and social aspects, causing significant changes in people's individual lives and the cultural memory of societies. In this study, psycho-social emotions experienced during the Covid-19 epidemic, socio-cultural situations and behaviors that change and are likely to change in local and universal dimensions are evaluated in the context of culture phenomenon and culture types.

Keywords: Covid-19, nature, human, culture, pandemic

1. GİRİŞ

Antroposen (insan-çağı) dönem ile doğanın ekosistemi, insanlar tarafından tahrip edilmeye başlanmıştır. Kimi hastalıklar, küresel iklim değişimi, hava kirliliği ve salgınlar bu tahribin ürünü olarak tüm canlıların yaşamını tehdit etmektedir. Covid-19 salgınıyla birlikte insan sağlığı ve geleceğinin, insan türünün de bir parçası olduğu, ekolojik dengelerle olan ilgisi de açığa çıkmıştır. İnsanlık, tarihi boyunca pek çok doğal afetle karşı karşıya kalmıştır. Felaket ve yıkımların tanımı, yaşanan olaylar neticesinde zamanın ve mekânın uzamında değişmiş olsa da tarih süresince farklı salgın hastalıklarının yaşandığı bilinmekte ve bundan etkilenen toplumların kültürel hafızalarında yer edinmektedir. Yaşanan her salgın sürecinde hasta olanlar, toplumdan tecrit edildiği için bu durum toplumun psiko-kültürel paradigmasında değişimlere neden olmuştur. Salgınların yaratmış olduğu risk unsuru ile toplumların kolektif davranışları arasında doğal bir ilişki bağı bulunmaktadır. 1918-1920 yıllarında ortaya çıkan “İspanyol gribi” sebebiyle dünya genelinde elli milyona yakın insan ölmüştür (Temel, 2015: 58). Bundan elli yıl sonra da 1968 yılında Çin’de ortaya çıkan “Hong Kong gribi” nedeniyle yaklaşık olarak bir milyon insan ölmüştür (Temel, 2012: 18). Daha sonra “kuş gribi” ve “domuz gribi” gibi salgınlar, pek çok insanın ölümüne sebebiyet vermiştir.

Varoluşu gereği her zaman sonunu merak eden insan için virüsler bir metafor haline gelmiştir. Bu bağlamda düş gücüyle bir korku kültürü yaratan insan, türünü bekleyen tehlikeyi temsilen “Milenyum virüsü” (Bassett, 1999) imgesini yaratmıştır. 1995’te yazar Arno Karlen’in kaleme aldığı *Plague’s Progress: A Social History of Man and Disease* (Vebanın İlerleyişi: İnsan ve Hastalıkların Toplumsal Tarihi) ile yazar Laurie Garret’in yazdığı *The Coming Plague: Newly Emerging Diseases in a World out of Balance* (Yaklaşan Veba: Dengesi Bozulan Dünyada Yeni Hastalıklar) adlı eserler, bu konuda yazılmış kitaplardır. Hatta Karlen, bu kitabında “bubonik veba”nın akciğeri etkilemesiyle ortaya çıkacak olan bilinmeyen öldürücü bir grip virüsünün hava yoluyla bulaşarak insanlarda kanamalı bir ateş yaratması sonucu küresel ölçekte ölümlerin olacağını yazmıştır (Karlen, 1995: 276). Ayrıca 2011 yılında Steven Soderbergh’in yönettiği *Contagion* (Salgın) filmi, virüsün küresel çapta neden olduğu ölümleri ve pandemiyi konu edinmektedir. Aralık 2019 tarihinde Çin’in Vuhan kentinde Covid-19 salgını ortaya çıkmıştır. Çok kısa sürede küresel çapta yayılan virüs nedeniyle WHO (Dünya Sağlık Örgütü) tarafından pandemi ilan edilmiştir. Yarattığı korku kültürüyle yüzleşen insan, aynı zamanda tahayyül ettiği metaforla da yüzleşmeye başlamıştır. Böylece küresel boyutta siyasi, ekonomik, psikolojik ve sosyo-kültürel değişim ile dönüşümlerle beraber Aralık 2019, “yeni dünya” düzeni için yeni bir miladın başlangıç tarihi olmuştur.

Tarih boyunca insan tarafından deneyimlenen her şey, insana yeni şeyler öğretmiştir. Ancak doğası gereği yaşadığı olumsuz şeylerden ciddi bir tecrübe edinemeyen insan, kendi türü de dâhil olmak üzere, her zaman başka canlıların yaşama hakkı üzerine söz sahibi olmaya çalışmıştır. İnsanoğlu, uzun süreden beri ilk kez hiç tanımadığı insanların enfekte olmaması için maske takmıştır. Enfekte olmamanın ilkeleri ile enfekte etmemenin ilkelerinin benzer olduğunu da ilk defa anlamıştır.

“Bağlantısal bütünlük kültürü”nün ilk öğretisi ‘kendini geliştirmek istiyorsan işe yanındakini geliştirerek başla’ ilkesidir. Virüs, kendin hastalanmak istemiyorsan önce yanındakini enfeksiyondan koru, pratiği ile bu ilkeyi öğretmiştir. Hakikat-sonrası denilen dönemin temel insan modelinde, içten içe varolan (yaşamın sonsuz çeşitliliği karşısındaki) yetmezlik duygusu ve kederi, hep bayır yukarı çıkıyormuş hissini, her zaman bir düşmana ya da kaybedene duyulan ihtiyacı, bilmek ve anlamaktan doğan sevinci yaşamayı öğrenmiş insan olacağını, bunun da yaşamdaşlık ile kültürleşeceğini düşünmektedir. Covid-19 pandemisi insanoğlunun “yaşamdaşlık kültürü”nün antrenmanıdır. Bu egzersiz elbette son olmayacak, insan kolay öğrenen bir canlıdır ama alışkanlık denilen bilgi akış kodlarını kolay değiştiren bir canlı değildir. Ancak yaşam da en sabırlı ve etkili öğretmendir, çünkü zaman insan için aktığından çok farklı biçimde akmaktadır (Kılıç, 2020: 14). İnsan, ne zaman ve hangi hastalıkla sonunun geleceğini bilmese de her zaman yaşamının tehlike altında olduğu gerçeğini de bu salgınla bir kez daha deneyimlemiştir. Gözle görülmeyecek kadar küçük olan bu mikro-organizma, belki de şimdilik buzdağının görünebilen ufak bir parçasıdır. Endüstrileşme süreci sonrası teknoloji, insanlığı inorganik seçeneklerin fazla, emeğin ve iş gücünün az olduğu yeni bir kültür dairesi içine sürüklemiştir (Demir, 2018: 3784). Covid-19 salgını, sosyo-kültürel değerleri etkilemiş ve geleneksel yapıyı farklı paradigmalara yeniden dokumuştur. Var olan ve yeniden üretilen kültür; biyolojik, fiziksel ve teknolojik açılardan silbaştan şekillenmektedir. Bu bağlamda kültürel tepkinin her bir dürtüyle ilgili yaşamsal süreci topluca belirlediği ve şekillendirdiği görülmektedir (Malinowski, 2016: 91). Pandeminin insan faaliyetleri bakımından ortaya koyduğu değişim ve dönüşümler, sosyo-kültürel ve psiko-kültürel açılardan bir tercih değil, birer zorunluluktur. Bu süreçte değişen kültürel paradigmalara sadece ulusal değil, aynı zamanda uluslararası ölçekte de değişmektedir. Pandemi süresinin yılları bulması hâlinde değişen kültürel değerlerin bile ikinci bir değişim daha geçirmesi muhtemeldir. Maske, hijyen, sosyal mesafe, uzaktan eğitim, evde veya esnek çalışma gibi pandemiyle beraber insan hayatına giren kavramlar; yeni dünyanın ve bu dünyaya ait kültürel değerlerin başat paradigmaları olabilme ihtimalini taşımaktadır. Değerlerin değişim ve dönüşümleri toplumdan topluma farklı dirençler gösterse de bu yeni değerler, aynı şekilde ama farklı hızda, herhangi bir ulusun milli kültürel niteliklerini taşımadan tüm dünya toplumlarının kültüründe, birer ortak değer olarak yer edinebilecektir.

Kültür, insan davranışları sonucu değişip dönüşürken, aynı zamanda insan davranışları da kültür tarafından şekillenmektedir. Bu karşılıklı etkileşim; zamana, mekâna, şartlara ve ihtiyaçlara bağlı olarak gelişmektedir. Pandemi sürecinde değişen bazı kültürel paradigmalara, ihtiyaçlar çerçevesinde değişim göstermektedir. Bu durum, ayrıca kültürün dönüşüme uğrayarak hayatta kalma ve geleceği şekillendirme tarzını da ortaya koymaktadır. Lorenz’in “kelebek etkisiyle” Covid-19 salgını değerlendirildiğinde, Vuhan’da kanat çırpın kelebeğin dünya genelinde bir kasırga yaratarak; insan yaşamında ve kültüründe birçok şeyi değiştirdiği görülmektedir. Pandemi sürecinde eğitim, günlük yaşam, ekonomi, güvenlik, yas, siyasi ve sosyal ilişkiler gibi verilebilecek birçok örnekte kullanılmaya başlanan “yeni normal” kodu; ayrıca “yeni dünya” kavramını da beraberinde getirmiştir. Bu durumda “yeni” olgusu yeniliğini ne kadar koruyabilecek veya insanlar kültürel açıdan “yeni”ye ne kadar uyum sağlayabilecek, soruları akla gelmektedir. Pandemi süreciyle birlikte insanın doğadaki ve hatta evrendeki canlı veya cansız tüm varlıklar ile karşılıklı bağlantılılığı (interconnectedness) içerisinde ele alan “İnsansonrasicilik” (Posthumanism) da önemli bir yükseliş içerisine girmiştir (Akıllı, 2017: 65). İnsan türü, Posthümanist Çağ’ın başladığını kabullenip, doğadaki tüm canlıların yaşamına saygı duyarak “yaşamdaşlık kültürü” ile yaşayabilecek mi? Yeni dünya düzeninde insanı nasıl bir yaşam beklemekte, gelecek kuşakların yaşamı nasıl bir kültürle mayalanacak, gibi insana ve kültüre dair her şey cevabı aranan sorulara dönüşmüş durumdadır. Bir yandan bu soruların muhtemel cevapları aranırken, bir yandan da toplumsal hayatı derinden etkileyen salgının etkileri psiko-kültürel ve sosyo-kültürel bağlamda değerlendirilecektir.

Bu çalışmada Covid-19 salgını sonucunda değişen bazı kültürel paradigmlar tartışılıp incelenirken; salgın sonrası oluşabilecek yeni dünya düzenindeki olası kültürel paradigmlarla ilgili erken bir değerlendirme hedeflenmektedir.

2.SOSYO-KÜLTÜREL ÇÖZÜLME VE BÜYÜYEN ANAFORLAR

Covid-19 salgını kısa sürede insan kültürü ve medeniyeti üzerinde etkilerini gösterirken; uzun vadede de etkili olacağı öngörülmektedir. Geçmişten günümüze insanlık tarihinde beliren salgınlar ve salgın türevi hastalıklar, hem maddi hem de manevi kültür paradigmlarını değiştirmişlerdir. Örneğin “Kara Ölüm” salgınları sırasında ve sonrasında (1348-1430) ebeveynlerin kendi elleriyle çocuklarını öldürmeleri veya terk etmeleri, din adamlarına duyulan ihtiyaç ve kilisenin bunu bir çıkar haline getirmesi, temizlik ve hijyen kurallarının önem kazanması ile diğer sosyo-ekonomik etkiler gibi durumlar; maddi ve manevi kültür anlamında dönemin Avrupa’sında aile ve toplum yapısında değişimler yaratmıştır (Kılıç, 2020: 34). Covid-19 salgınının da bu açıdan yeni bir miladın başlangıcı olduğu iddia edilmektedir. Salgın, beraberinde getirdiği ölümlerle birlikte bireysel ve toplumsal açıdan insan ilişkilerini etkilemiştir.

Literatür taraması yönteminin kullanıldığı bu çalışmada, Pandemi süreci hâlâ devam ettiği için Covid-19’un özeline dair açıklamalar yapılmıştır. Bu çalışmanın kapsamı kültürel araştırmalar bağlamında salgının bazı sosyolojik, psikolojik, ekonomik, siyasi, sosyal ve bunların alt bileşeni olan kültürel parametrelerle değerlendirilerek sınırlandırılmıştır.

2.1.Kanksama Kültürü: Dini Hayat Ve Yas Ritüellerinde Değişim

Dini ritüellerin gerçekleştirildiği ve dini bilgilerin sunulduğu bütün mabetler, pandemi sürecinden olumsuz etkilenecek, cemaatlerini yani varlık gerekçeleri olan toplumsal kitleyi bir araya getirmede sorun yaşamışlardır (İmil, 2020: 84). Postmodern anlayışla beraber din kavramı, insanın kutsal olan ile yaşadığı tecrübenin ve arayışın bireysel tercihe indirildiği bir döneme girmiştir. Bu bağlamda dünya genelinde geleneksel ve kurumsal dindarlığın zayıflayarak yerini bireysel dindarlığa bıraktığı bir inanç modeli söz konusudur. Covid-19 salgınıyla beraber değişim göstermeye başlayan sosyo-kültürel yapı; aynı zamanda dini düşünce yapılarının, pratiklerin ve alışkanlıkların da değişimini beraberinde getirmiştir. Pandemi sürecinin başlangıcı ile toplumsal temeli çatlamaya başlayan kurumsal din anlayışı, evde ibadet tarzına geçerek; Zoom, Skype, Whatsapp, Instagram, Facebook gibi sosyal medya uygulamaları ile dijital platformlara taşınmış; mevlid, mukabele ve Yasin okumaları gibi ayinler çevrimiçi yapılmaya başlanmıştır. Geliştirilen bu “uzaktan ibadet” anlayışı, mabetler olmadan da dini vecibelerin yerine getirilebileceği düşüncesini güçlendirmekte; cemaat ruhuna olan bağlılığın ve aidiyetin zayıflama olasılığını da arttırmaktadır.

Özellikle Müslümanların çoğunlukta olduğu İslam ülkelerinde, din ile kültür iç içe geçmiştir. Bu durum var olan kutsalların dayanağını tespit etmede problem teşkil etmekte ve kültürel ile dini değerlerin ayırt edilmesinde zorlanmaya neden olmaktadır. Müslüman kültüründe yer alan mevlit, Kuran, Yasin okumaları ile haftalık mezar ziyaretleri gibi ritüeller; pandemiden etkilenen dini öğelerin başında gelmektedir. Birçok dinde önem teşkil eden, mabetlerde düzenlenen dini ayinler ile yerine getirilmesi gereken vecibeler belli bir süre için de olsa sekteye uğramıştır. Hemen hemen bütün dinlerde önemli bir yer teşkil eden defin işleri ve sonrasında düzenlenen cenaze törenleri de pandemi sürecinden en çok etkilenen ritüellerden biri olmuştur.

Ölümün merakla beklenen rakamlarda anlam bulduğu, kadim zamanlardan beri ölünün cansız bedenine ve anısına duyulan saygının göstergeleri olan dini-kültürel ritüeller, yaşanan pandemiden dolayı gerçekleşmemektedir. Pek çok kültürde farklı şekillerde yer alan ve yasin çözümlenmesinde ölüm gerçeğini kabullenmede yardımcı olan bu ritüeller, sosyo-kültürel himaye edici nitelikler taşımaktadır. Ancak Covid-19 salgınının bulaşıcı olmasından dolayı yakını kaybedenler, bu destekten mahrum kalmışlardır. Hatta bu süreçte yaşatılabilecek ötekileştirme durumu, topluma ve yas kültürüne dair bir nefrete sebebiyet verebilmektedir.

Son anlarında hasta kişinin yanında olmak veya kültürel hafızada yer edinen “sıcak bedenle son temas ya da ölünün soğuk yüzünü görmek” şeklindeki son vedalardan mahrum kalınmaktadır. Ölüyü geleneklere uygun bir şekilde gömmek, üzerine toprak atmak, mezarından toprak almak gibi kültürel defin öğelerinin gerçekleşmemesi; geride kalanlar açısından ölenin fiziksel varlığının yokluğunu kabul etmede zorluklar yaşatmaktadır. Ölünün mezarına dokunmak, gerçekten göçtüğüne ve geri gelmeyeceğine dair somut bir kültürel göstergedir. Ölülerini huzur içinde yatmaya bırakmak, ölülerin yasını tutmaya, onları ziyaret etmeye ve gerçek olana ağıt yakmak da ölümün ahlâkındandır (Sayın, 2018: 65). Toplumdan topluma defin gelenekleri farklılık gösterse de çoğu kültürde mezar, ölmüş olsa da insanın dünyadaki varlığını simgelemektedir. Ölü bedenlerin, yok edilmesi gereken bir lanet gibi tam teçhizatlı giyinmiş yabancılar tarafından toplu mezarlara gömülmesi, pandeminin yas kültüründe değiştirmiş olduğu önemli imgelerden biridir. Toplumsal olarak kolektif bir unsur olan yasın, bu başlangıç aşamasından ve sosyal dayanışmadan yoksun kalması; geride kalanları daha en başından yalnızlaştırmaktadır. Müslüman toplumların kültüründe bulunan mezar başında Fatiha ve Yasin okumak, helva kavurmak, ekmek ve tuz dağıtmak, ölü evine yemek götürmek; üçü, yedisi veya kırkı gibi acıyı paylaşan ritüellerin yapılamaması; değişimlere neden olmakla beraber, yas metaforu bağlamında toplumda “kanıksama kültürü”nün oluşmasına da neden olmaktadır.

2.2.Korku Kültürü: Psikolojik Etkiler Prizmasında Yalnızlaşma

İnsanın hayati bir tehlikeyle karşı karşıya kaldığını görmesi, yaşam tarzında ani ve beklenmedik değişikliklere neden olabilmektedir. Covid-19 salgını da insanın davranış ve ilişkilerinde değişim ve dönüşümler yaratmıştır. Gözle görünür bir panik eğilimi, tanıdıktan yabancıya kadar herkesten uzak durma ve hissedilen korku ile güven duygusunda yaşanan kırılma; gündelik yaşamda yeni sonuçlar doğurmuştur. Bu durum, beraberinde insanların birbirini anlama ve algılama eğilimini de değiştirmektedir. Hastalığı geçiren veya hastalığa yakalanan yakınları bulunan kişiler bağlamında bireysel; tümel açıdan da toplumsal bir travma yaşanmaktadır. Covid-19 salgınına karşı alınan karantina, kısıtlanma, yoksunluk ve sosyal izolasyon gibi tedbirler; toplumda yaşanan ve yaşanacak olan bir korku kültürünü de beraberinde getirmiştir.

Korku kültürünün hâkim olduğu toplumlarda, risk unsuru taşıyan her davranış, bireysel korkuları beslemektedir. Pandemi sürecinde insanın enfeksiyona yakalanıp yakalanmadığı veya yakalanmışsa bunu çevresindeki insanlara ve nesnelere bulaştırıp bulaştırmadığı da Covid-19 salgınının belirsiz niteliklerindedir. El sıkışma davranışı bile hastalık kapma korkusu ile ilişkilendirildiği için insanlar arasındaki temas ve selamlaşma sağlık kaygısıyla sarmalanmış durumdadır. Covid-19 salgınının ortaya çıktığı zamana kadar el sıkışmanın yasaklanmasını öneren kimse olmamıştır. İnsanların el sıkışırken eldiven kullanmalarını savunanlar da olmamıştır. Ancak giderek insan ilişkilerinin, özellikle de samimiyet içeren ilişkilerin, risk prizmasından değerlendirildiği bir ortam söz konusudur. Korku kültürünün en rahatsız edici sonuçlarından biri de bu ilişkilerin risk çerçevesine oturtulmasıdır. İnsanlar, artık ilişkilerine daha yoğun bir risk duyarlılığı ile yaklaşmaktadır. Korku kültürü, insanları birbirine yabancılaştırmakta; insanların karşı karşıya olduğu sorunlarla mücadele etmelerini engelleyen bir şüphe atmosferi yaratmaktadır (Furedi, 2001: 18).

Korku, beklenmedik ve öngörülemeyen bir durumla karşılaşan insanın, zihnini yoğunlaştırmasını sağlayan bir mekanizmadır. İnsanın korkmakta haklı olduğunu gösteren birçok olay vardır. Kişisel deneyimler ve hayal gücü, korkuları biçimlendirmektedir. Oysa Covid-19 pandemi sürecinde yaşanan korkuların çoğu, bireylerin kendi kişisel deneyimlerinden kaynaklanmamaktadır. Bu kültürün temelinde, insanın gündelik yaşamını tehdit eden yok edici güçlerle kuşatılmış olduğu inancı vardır. Günümüzde dünyayı etkisi altına alan Covid-19 salgını ve dünya genelinde yaşanan korku, gerçek ile kurgu olanı ayıran çizgide giderek belirsizleşmektedir (Furedi, 2001: 8).

Test sonucunun pozitif olması durumunda hasta olan kişinin yakınlarının da şüpheli hasta olarak yaftalanması, bireyin kendine ve çevresindeki diğer insanlara yönelik endişe taşımasına sebep olmakta ve kişinin yaşadığı korkuyu daha da tetiklemektedir.

İnsanın kendini bir risk unsuru olarak görmesi ve risk altında olması, her zamankinden daha fazla sorumlu olduğunu da hissetmesine neden olmaktadır. Virüse yakalanma veya virüsü sevdiklerine bulaştırma riski, insan eylemlerini kendi denetimi dışında sınırlandırmaktadır. Yaşanan kısıtlama süreci, bireylerde yalnızlık ve suçluluk duygularını ortaya çıkarmaktadır. Evde kronik bir hastalığı olan veya yaşlı bir bireyin bulunması durumunda; bireyde her an tetikte olma ve gergin bir bekleyiş içerisinde bir yakınının ölebileceği düşüncesi, insanlara çaresizlik hissi yaşatmaktadır.

Önlem alma ilkesi, insanları sorunlar ve zorluklarla başa çıkma konusunda kaygılandırmaktadır. Bu durumda yaşanan kaygıdan dolayı riskli veya yanlış çözüm yolları seçilebilmektedir. Ölen kişilerin yakınlarının hasta olma ihtimali ve hastalık bulaşabileceği endişesi ile bu kişiler, toplum tarafından dışlanıp ötekileştirilme sorunuyla da karşı karşıya kalabilmektedir. Bu yüzden bu kişilerin, ölünün ölüm sebebini saklaması muhtemel durumlardan biridir; çünkü topluma hâkim olan şüphe ve korku kültürü, insanları her türlü inkârı ve iddiayı ciddiye alabilecek bir konuma sokmuştur.

Gelecekte yeni salgınlarla ilgili yapılabilecek her rivayet, her ne kadar gerçeğe bağdaşmasa da insanların kaygılarını güçlendirebilecek yeni korkular yaratabilecektir. Salgın sonrası insanlar arasında dayanışmayı arttıran faaliyetler, toplumsal kurallar ve hijyen kurallarına uyumun artabileceği gibi olumlu senaryolar söz konusu olsa da korku kültürünün toplumsal hafıza kodlarına işlendiği de görülmektedir. Bu yüzden toplumsal çözülmenin getireceği bireysel kutuplaşma, izole bir yaşam tarzı ve bireyler arası uzaklaşma da öngörülen ihtimaller arasındadır.

2.3. Bireycilik Kültürü: Toplumda Kaybolan Güven Olgusu

Toplumsal dayanışma ve beraberlik ruhundaki çözülme, günümüzde beraber “birey” olgusunun “toplum” olgusunun yerini almasına neden olmuştur. Covid-19 salgınıyla birlikte insanları bir arada tutan “güven” duygusu zayıflamıştır. Bu durum insan ilişkilerini aşındırdığı gibi kültürden beslenen kolektif anlayış ve bunun sonucu varlık gösteren sivil toplum kuruluşlarının güç kaybetmesine neden olmuştur. Hastalığa yakalanma risk bilincinin büyümesi, insan ilişkileri çerçevesinde “bireycilik kültürü”nün yaygınlaşmasına neden olmuştur. Salgının hüküm sürdüğü günümüzde var olan ilişkiler; güven duygusuyla birlikteliği vurgulayan toplumsal ilişkiler yerine; birbirine güvenemeyen, bir kurban gibi ölümü bekleyen ya da tek başına kalmış olsa da hayatta kalabilmeyi başaran birey imgesini olumlamaktadır. Bu süreçte çoğullaşan bireycilik kültürü, gelecekte saf çıkarıcı bir eğilimle oluşabilecek topluluklar veya toplumlar oluşturma ihtimalini beraberinde getirmektedir. Ortak değerlerin azalması, toplumsal dayanışmanın zayıflaması veya güven duygusunun kaybı; salgınla bağdaştırılacak bir neden-sonuçtan ziyade, tüm bunlar sosyo-kültürel ahlâk ilkelerinde yarattığı değişimlerle değerlendirilmelidir. Değişen her sosyo-kültürel paradigma, beraberinde yeni toplumsal kurallar da getirmektedir. Bireycilik kültürü ahlâkında, güven duygusunun yerini güvenlik almaktadır. Bu yüzden başkasının yaşamını tehlikeye atan birey, ötekileştirilme ve toplum tarafından tamamen dışlanma riskiyle de karşı karşıya kalabilmektedir.

2.4. Aile Kültürü: Aile İçi İlişkilerde Değişim Ve Saklı Kalanlar

Covid-19 salgınının sosyo-kültürel açıdan yaratabileceği önemli etkilerin bir kısmı, toplumun çekirdeği ve kültürle tanışmanın ilk mekânı olan aile ve aile ilişkilerinde görülmektedir. Aile içi şiddet olaylarında bilhassa kadına yönelik şiddet, boşanma oranlarının çoğalmasını ve çocukluğu travmalarla geçen bireylerin artmasını beraberinde getirebilecektir. Bu bağlamda yaşanan pandemi süreci, kültürün önemli dinamiklerinden biri olan aile olgusunda kalıcı bir hasara neden olabilmektedir.

Aile içi sorunların salgınlarla ilişkilendirilmesi sadece sağlık alanına özgü bir durum değildir. Çocuk istismarı da bir salgın olarak görülmektedir. “Taciz kültürü” güçsüzlük kavramını yeniden tanımlamaktadır. Geleneksel suç anlayışının aksine, şiddet bir seferlik bir olay değildir. Tacizin etkileri, kurbanın bedeninde ve ruhunda süregitmektedir. Ayrıca bu etkiler, kurbanın yaşamının tüm yönlerini etkileyecek kadar derine işleyebilmektedir. Eril şiddet kavramının kapsam genişlemesinin en güçlü örneği "cinsel şiddet yelpazesi" tezidir. Bu teze göre eril şiddet, birçok cinsel baskı davranışını kapsayan geniş bir yelpazedir. Taciz kavramının tanımı sürekli olarak genişlediği için bu yelpazenin bir ucunda sıradan bir bakış, diğer ucunda ise bir cinayet bulunmaktadır. Bu tez, kötü bir şakadan fiziksel saldırıya kadar her şeyi, erkek şiddeti şeklinde bir ortak paydada birleştirdiği için, şiddete maruz kalan kurbanların sayısı büyük ölçüde artmaktadır (Furedi, 2001: 120-129). Şimdilik pandemiden dolayı karanlık sisler içinde gizlenerek görünmez olan bu eril şiddet, her zaman için yok olmayacaktır.

2.5.Serbest Kültür: Yaşlılık Ve Kuşaklararası Çatışma

Sosyo-kültürel açıdan tarih boyunca yaşanan kuşaklararası çatışma, genç kuşaklar ile yaşlı kuşaklar arasında kültürel değerler üzerinden anlaşmazlığa sebebiyet veren sosyolojik bir durumdur. Bu çatışma türü, ayrıca kültürel değişimin işareti olarak da değerlendirilmektedir. Günümüz bireycilik kültürü etkisinde yetişen ve “Z Kuşak” diye adlandırılan yeni jenerasyon, virüsü taşıma ve bulaştırma konusunda önemli risk unsuru olarak görülmektedir. Bu bakış açısı, kimi toplumsal değerlerin birey tarafından henüz kazanılmadan kuşaklar arasında bir kopuşa neden olabilmektedir. Yaşın temel alınarak uygulanan sokağa çıkma yasakları da iki kuşak arasındaki uçurumu daha da belirginleştirmektedir. Bu durum yaşlıları ötekileştirip yalnızlaştırırken, gençleri de yaşlılarla kurulabilecek bir iletişim bağından koparmaktadır. Ayrıca kimi yaşlılar agism (yaşa dayalı ayrımcılık) mağduru olmuştur. Pandemi sürecinde bazı toplumlarda yaşlıların, gençlerin omuzlarında bir yük ve doğal seleksiyon karşısında elenecek zayıf halkalar olarak görülürken; bazı toplumlarda da sokağa çıkma yasağını ihlal eden yaşlıların sosyal medyada maruz kaldığı pejoratif (aşağılayıcı) muamele biçiminde davranışlar ortaya çıkabilmektedir (Akbaş, 2020: 6). Pandemiyle beraber yaşlı nüfus, topluma bir katkı sunmayan ve devletlerin sırtından atması gereken bir yükümü gibi lanse edilmeye başlanmıştır. Kendi evlerinde savunmasız bir hâlde, belirsizlik duygusu içerisinde kaybolan ve sevdiklerinin gözünde bir yabancıya dönüşen yaşlılar, geleneksel kültürel değerlerin hüküm sürdüğü dönemlerde bilgi ve tecrübeleriyle kendi toplumlarında bir kültür abidesi veya danışman olarak kıymet görürken; pandemi sonrasında gençlerden bekledikleri hoşgörü ve saygıyı tamamen kaybetme riskiyle karşı karşıya kalabileceklerdir.

2.6.Kültürel Taassup: Etnosentrizm Ve Sığınmacı Sorunsalı

Herhangi bir azınlık grubundaki bireyin, belirli bir sosyal ortamda yaşanan muameleye ilişkin duygularını ifade eden durumlarda algıladığı ayrımcılık, algılanan ayrımcılık olarak tanımlanmaktadır. Bu ayrımcılık tipi, etnik azınlık grubunun bir üyesinin etnik kökene dayalı kötü muameleyi algıladığı bir olay olarak da tanımlanmaktadır (Zencir ve Çiçekçioğlu, 2020: 143-152). Covid-19 salgınının Çin’den dünyaya yayılması, etnik kültürel ırkçılığa neden olmuş hatta dönemin ABD Başkanı Donald Trump tarafından “Çin virüsü” şeklinde anılmıştır. Salgının seyri ve etkisi Asya kökenlilere karşı bir düşmanlık yaratırken; Çinlilere karşı ayrımcı, aşağılayıcı ve önyargılı tavır ve davranışlara neden olmuştur.

Salgından fazlasıyla etkilenen kesimlerden biri de sığınmacılar olmuştur. Pandemi nedeniyle ekonomik, psikolojik, eğitsel, sosyal ve tıbbi alanlarda çeşitli sorunlar yaşamışlardır. Genel olarak sığınmacıların pandemi sürecinde sağlık hizmetlerine ve geçim kaynaklarına erişimlerinin güçleştiği bilinmektedir (Bozdağ, 2021: 714). Dünyanın değişik ülkelerinde bulunan, farklı etnik kökenlere sahip sığınmacılara karşı mevcut bir ötekileştirme ve ayrımcılık bulunmaktadır.

Pandeminin insanlarda yarattığı huzursuzluk ve gerginlikten ötürü toplumda oluşabilecek zenofobi, en başta kültürel bir ayrıştırmaya neden olabileceği gibi politik söylemler de yaratabilecektir.

2.7.Katılımcı Kültür: Eğitimin Değişen Bileşenleri

Covid-19 salgınıyla beraber eğitim ve öğretimde ortaya çıkan boşluk sonrası, tüm dünyada ve Türkiye’de alternatif bir eğitim anlayışının yaratılması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Günümüz eğitim teknolojilerindeki ilerleme etkileşimli, senkronik ve asenkronik eğitim imkanları sunmaktadır. Pandemi ile başlayan sanal eğitim, eğitimin birçok iç ve dış paydaşlarını işe koşturmuştur. 2000’li yıllardan sonra pek çok konuda hızla artan dijital ilerleme, yenilikçi dönüşümlerle eğitim kurumları içerisinde yerini alarak eğitimde yeni fırsatlar yaratmıştır. Covid-19 salgınıyla geleneksel eğitime ara verilmesi ve uzaktan eğitime geçilmesi, eğitimin hibrit yapılanmalarla da gerçekleşebileceğini göstermiştir. Bilimsel verilerle ve planlı bir şekilde yapılacak uzaktan eğitim, günümüz ve sonrası eğitim modelleri için farklı fırsatlar sunmaktadır. Pandeminin etkisinin azalmasıyla başlayacak “yeni normal” yüz yüze eğitim ile birlikte bazı teorik derslerin uzaktan eğitimle verilmesi hem uzaktan eğitim alt yapılarına güncellik katabilecek hem de olası benzer durumlarda eğitime kalıcı tedbir niteliği katabilecektir. Salgın boyunca ortaya çıkan öğretene ile öğrenen becerileri, veli katılımı ve okul yönetim yetenekleri gibi sorunlar değerlendirilmiş ve yenilikçi bir bakış açısıyla eğitimde alternatif yapılandırmalar için fırsatlar sunulmuştur.

Katılımcı kültür, bireyin geleneksel medyadaki pasif konumunu değiştirdiği gibi öğrencilerin de geleneksel eğitim anlayışı içerisindeki pozisyonunu değiştirmiştir. Eğitimdeki dijital ilerleme ile öğrenciler üretilen içeriğin alıcısı olmakla birlikte, bu içerik ile etkileşim kurabilme imkânını da elde etmişlerdir. Katılımcı kültürün sunduğu interaktif iletişim imkânlarıyla dinleyici, izleyici, tüketici ve kullanıcı olan öğrencilerin; tasarlanabilecek yeni simülasyonlar sayesinde ileride içerik üreticisi de olabilme imkânlarını doğurabilecektir. Pandemi süreci ve sonrasında kullanılacak eğitim teknolojileri ile öğrenenler, mekâna ve zamana bağımlılıktan kurtularak uzaktan çözümler elde edebileceklerdir. Eğitimde içerik çeşitliliği artacağından dolayı bu içeriklerin sunma ve elde etme araçları da artabilecektir. Dünya genelinde günümüz ve sonrasında özellikle internet kullanımının artmasıyla birlikte eğitim içeriklerinin üretim, sunum, dağıtım ve kullanımında değişim ve dönüşümlerin yaşandığı birçok platform ortaya çıkmıştır (Manovich, 2001: 19). Eğitim ve katılımcı kültür pratiklerinin sürekli değiştiği çağımızda, teknolojiyle uyumlu öğretim modellerinin de ortaya çıkması kaçınılmaz bir durum olarak görülmektedir.

Henry Jenkins’in sosyal medya platformlarının sunduğu bu değişimi “yakınsama” kavramı ile açıklamaktadır. Bu sebeple eğitimde katılımcı kültür ile öğrenenler hem yeni medya aracılığıyla sunulan bilgi içerikleri hem de kendi ürettiklerini interaktif şekilde deneyimleme olanağını elde edebileceklerdir. Sosyal medyanın varlığıyla beraber literatüre giren sosyal öğrenme kavramı, Youtube gibi video platformları, podcast, powerpoint ve prezi gibi görselliği ön planda tutan sunum olanakları, Whatsapp, Bip ve Telegram gibi anlık mesajlaşma uygulamaları ile ortaya çıkan birçok mikro-uygulama; eğitimi mekân ve mesafeden bağımsızlaştırmıştır. İletişim teknolojilerinde yaşanan bu tür yeni gelişmeler ve teknoloji araçlarının iç içe geçmesi neticesinde oluşan yakınsama kültürü, hem içeriklerin ve onları taşıyan ortamların birbirine yakınlaşmasını hem de bireylerin içerik üretim sürecine katılmalarına olanak sağlamıştır (Geray ve Aydoğan, 2010: 305-321). Teknolojide yaşanan hızlı ilerleme, dijitalleşmenin gerekliliği ve yaşanan doğal süreçler; pandemi sonrasında eğitim ve teknolojinin kesişip birleştiği bir evrenin oluşma ihtimali yüksektir. Bu evrende siber güvenlik, robotik kodlama, yeni nesil yazıcılar, mobil teknoloji uygulamaları ve oyunla öğretme, blockchain, sohbet robotları gibi pek çok teknoloji eğitim envanterleri arasında yer almaya başlayabilecektir. Teknoloji ve bireylerin öğrenme sürecinde ortaya çıkabilecek nüansların pedagojik açıdan kapanması, eşyanın tabiatına ve zamanın sunduklarıyla uyumlu bir şekilde eğitimin gerçekleşmesi için birçok nitelikle donatılmış çağın ruhuna uygun öğretim teknikleri gelişmektedir.

Bir yandan uzaktan eğitim platformları, bir yandan da sertifikalara dayalı mikro-kurslara katılımlar artmaktadır. Klasik eğitim modelleriyle bilgiyi ezberlemeye dayalı anlayış yerine, bilgiyi ötelemenin önemsendiği yeni bir eğitim anlayışı başlamıştır.

Günümüz teknoloji çağında, ileri seviyede teknolojiden faydalanmak ve elde edilen imkânlar dâhilinde yaşamın her alanında bu imkânları pratiğe dönüştürerek, günlük yaşamın her aşamasında kullanmak bir ihtiyaca dönüşmüş durumdadır. Dijital cihazların ve yazılımların ucuzlayarak, kullanımlarının kolaylaşması ve toplum içinde yaygınlaşması, bireyleri katılımcı kültüre dâhil etmektedir (Croteau, 2006: 152). Bu bağlamda eğitime katılım da mekân ve zamandan koparak sınırların ötesine geçebilmektedir. Pandeminin dönüştürücü gücüyle stüdyo tarzı sanal sınıf videoları, eğitim materyali olarak kullanılmaya başlanmıştır. Türkiye’de Milli Eğitim Bakanlığı tarafından EBA Asistan ve MEB Asistan adıyla iki chatbot pandemi sürecinde tasarlanmıştır. Eğitim dünyası açısından süregelen ve günden güne gelişmeye devam eden dijitalleşme, pandemi süresince eğitimin dört duvar arası dışında da yapılabileceği gerçeğini göstererek, dijital eğitim kültürünün meydana çıkmasını sağlamıştır. Bu yüzden uzun vadede dijitalleşme adına yapılacak olanlar, daha kısa sürede gerçekleşmektedir. EBA, Zoom, Microsoft Teams ve Youtube gibi platformlar eğitimde ciddi roller üstlenmeye başlamıştır. Ayrıca dijital kullanım bakımından öğretmenler, uzaktan eğitim konusunda ciddi anlamda tecrübe edinmektedir.

Eğitim sadece öğretici bir nitelik taşımaz, eğitimde fırsat eşitliği, yeni dijital eğitim kültüründe ayrıca öğrenenlerin duyuşsal ve sosyal ihtiyaçlarının da göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bu yüzden eğitimin bütün iç ve dış paydaşları arasında “işbirliği kültürü”nü sağlayabilecek teknolojik gelişmelere de ihtiyaç duyulması muhtemeldir. Hem pandemi sürecinde hem de sonrası eğitim hayatında, teknoloji çağına ayak uydurma ve bu bağlamda ilerleme adına dijitalleşmenin beraberinde getirdiği güvenlik, kişisel verilerin korunması ve etik kurallar gibi sorunlara karşı stratejilerin ve politikaların geliştirilmesi gerekmektedir. Covid-19 salgını sonrası yeni dünyada, eğitim kültürü çerçevesinde oluşabilecek paradigmalarmın, yeni dünyanın düzenini belirlemede etkin bir rol üstlenme misyonunu taşıyabilme ihtimali vardır.

2.8.Çalışma Kültürü: Kariyer Şoku Ve İş Hayatında Öngörü

21. yüzyıldaki iş hayatındaki yönetim anlayışı, süreklilik arz eden bir gelişim ve değişim göstermektedir. İş yaşamında, paradigma değişmeden dünya değişmez, düşüncesi etkili olmaktadır. Sürekli değişim ve gelişimin yaşandığı bu dönemde yöneticiler, doğru kişilerin başarılı bir şekilde, doğru işleri yapmalarını sağlamak durumundadır (Çelen ve Akbaş Tuna, 2020: 2712). Covid-19 salgınının iş hayatında olumsuz etkileri büyük olsa da aynı zamanda değişen koşullar sayesinde bazı iş kollarında olumlu kariyer sonuçları da doğurmuştur. Bu bağlamda, başlangıçta olumsuz olarak değerlendirilen bir kariyer şokunun, zaman içinde nasıl olumlu bir şekilde değerlendirilen kariyer deneyimleri ve yeni fırsatlarla sonuçlanabileceği ortaya çıkmıştır. Pandemi sürecinde öngörülemeyen iş kayıplarının ardından esnek çalışma, evde çalışma gibi koşullarla mesai kavramı da değişime uğramıştır. Hem kamuda hem de özel sektörde başlangıçta olumsuz bir deneyim gibi görünen bu durum, birçok kurumun ve çalışanın başarı çitasını yükselterek, yaşam dengesi fırsatlarını artıran olumlu kariyer değişikliklerini beraberinde getirmiştir.

Çalışma kültürü gereği çalışanlarının evden çalışmasına izin verme konusunda hem kamuda hem de özel sektörde işverenlerin isteksiz olduğu gerçeği ortadadır. Oysa esnek çalışma düzenlemelerine hizmet etmek için yeni teknoloji biçimlerinin benimsenmesi, iş sektörlerinin değişen paradigmalara uyum sağlaması bakımından önem taşımaktadır. Bu yüzden Covid-19 salgınının iş hayatına kattığı olumlu bir başka sonuç da özellikle teknoloji kullanımı ile ilgili olarak beceri ve yetkinliklerin yükseltilmesi gerekliliğidir. Salgın-ölüm neden sonuç ilişkisi söz konusu olduğunda, istihdamdaki ani değişikliklerin (işsizlik dâhil) daha geniş toplumsal değişimlerle birleştiğinde, bazı insanlar çalışanlar kariyer yörüngelerini değiştirip veya bunlardan vazgeçerek daha huzurlu ve sağlıklı bir yaşam arzulamışlardır.

Bu nedenle pandemi sürecindeki emeklilik kararlarında özellikle ailede ölüm veya hastalık gibi yaşanan olumsuz olayların, çalışan bireyleri özlem duydukları yeni hayata kavuşmaya yönlendirmiştir. Emeklilik sonucu sektörlerde oluşabilecek eleman açıklığı da işsizlere çalışma fırsatı sunmaktadır.

Yaşanan pandemi sürecinde toplumsal yaşam, kişisel ve sosyal izolasyon ile yeniden kurgulanmıştır. Tüketim tercihlerindeki dönüşüm ve iletişim yöntemlerindeki seçenek artışı, sosyal inovasyon uygulamalarını da birer kültürel paradigma olarak insan hayatına sokmuştur. Özellikle kamu kurumlarındaki hizmetlerin sunumunda bu inovasyon uygulamaları pandemi sürecinde büyük rol üstlenmiştir. Bu dönemde insanların taleplerine pratik ve hızlı bir şekilde çözüm sunabilecek hizmet uygulamaları, bir yandan pandemi sürecinin daha az hasarla atlatılmasını sağlarken, bir yandan da dijital destekli çalışma koşullarıyla desteklenen ekonomik dönüşüm sonuçları, çalışma kültüründe ve kamu hizmetlerinde çalışanlara ve kurumlara katkı sunmaktadır.

Çalışma kültürü kapsamında, çalışanlar ve işletmeler bağlamında pandemiden kaynaklı ortaya çıkan belirsizlik ile mücadele etmek gerekmektedir. Bu belirsizliği başarıyla atlatabilmek için verilen mücadeleye emek harcamak ve yeni beceriler geliştirerek hayatta kalmak için doğacak fırsatlar değerlendirilmelidir.

2.9.Kültürel Diplomasi: Uluslararası Yumuşak Güç

Covid-19 salgını uluslararası ölçekte ekonomik dengelerin bozulmasına, dünya genelinde önemli değişim ve dönüşümlere neden olmuştur. Ekonomisi kötü olan ülkelerin daha da yoksullaşması, beraberinde küresel güvenlik problemlerini de getirmiştir. Pandeminin seyirindeki belirsizlik ve öngörülemezlik, ekonomik krizin boyutunu günden güne açığa çıkarmakta ve bu durum güvenlik ile kültürel diplomasinin parametrelerine değişkenlik katmaktadır. Salgının politik küresel bir olguya dönüşmesi, uluslararası ilişkilerin görev ve işleyişinde değişimler yaratmaktadır.

Uluslararası diplomasinin önemli araçları ise yumuşak güç olarak tanımlanan; başta kültür, sanat, spor, bilim gibi çok farklı alanlarda sağlanan başarı ve temsillerin başka ülke kamuoylarını etkilemesi, cezbetmesidir. Ancak Covid-19 sürecine hazırlıksız yakalanan ya da yoğun kullanımdan dolayı yetersiz kalan sağlık ekipmanlarının maske, tulum, solunum cihazı gibi araç yardımları; bu dönemde önemli bir diplomasi aracı hâline dönüşmüştür (B. Tuncer, 2020: 452). Bu süreçte uluslararası kültürel diplomasi adına kimi ülkeler, yumuşak güç konsepti bağlamında diğer ülkelere çeşitli yardımlarda bulunmuştur. Bu çerçevede salgının ortaya çıkış noktası olan Çin önemli adımlar atmıştır. Kimi ülkelere maske ve tıbbi teçhizat göndererek; kendisine karşı geliştirilen olumsuz algıları da yıkmak istemiştir.

Covid-19 salgını sonrasında oluşacak olan yeni dünya düzeninde ciddi değişim ve dönüşümlerin olabileceği gerçeği ortadadır. Toplum sağlığı, küresel ekonomi, bireylerin ve devletlerin güvenliği gibi üst düzey söz hakkına sahip AB, BM, NATO ve DSÖ gibi yapılanmaların işleyiş ve fonksiyonlarında reformlar yapılması öngörülmektedir. Nihayetinde salgının çok kısa bir zamanda küresel boyutlara varması, dünyada birçok konuda söz sahibi olan bu örgütlerin önemini ortaya koymuştur; çünkü küresel bir yönetim ve işbirliği olmadan salgının son bulamayacağı gerçeği de ortadadır.

Bu minvalde bazı dünya ülkeleri, yaşanan pandemi bağlamında gelecekte ortaya çıkabilecek benzer salgınların daha fazla ölüm getirebileceği gerçeğinin ayırıcına varmıştır; ayrıca bu farkındalık hem devletlerin hem de insanların düşüncelerinde ve kültürel hafızalarında bir kırılma yaratmıştır. Burada birçok toplumun alması gereken dönemeç; güvenlik tedbirlerine uyma algısındaki değişim, sağlık sektöründe iyileştirmeler yapmak ve bilimsel tıp alanındaki gelişme ile ilerlemelerin takip edilerek önemszenmesidir.

2.10.Güvenlik Kültürü: Zorunlu Seçmeli Özgürlük

Kültür, bireysel yönelimlerdeki tezahürü ile beraber bir ulusun sosyal sistemlerinde, kolektif bilincinde, toplumsal eylemlerinde ve günlük pratiklerinde de belirlemektedir. Covid-19 salgını sürecinde ulusların güvenliği, refahı ve sosyal düzeni tehdit altında olduğu için her devlet farklı önlemler almak zorunda kalmıştır. Bu süreçte yeni güvenlik önlemiyle ilişkili alınan önlemlerin pek çoğu, otoriter değilmiş gibi görünmekte ve bu önlemler, müdahale edilen kişinin güvenliğini sağlamak ve ona destek olup yaşamına saygı duyma iddiasıyla meşrulaştırılmıştır. İnsanların tam olarak göremedikleri, nasıl işlediğini bilmedikleri bir virüs tarafından yaşamsal tehdiye maruz kalmaları, aynı zamanda belirsizlik duygusunu da tetiklemiştir. Bilinmeze ilişkin korku da, tıpkı güvenliğe ilişkin korku ve kaygılar gibi, temel korkulardandır (Carleton, 2016: 21). Virüsten korunma amacıyla atomize olan ve başkalarına mesafeli olup, onlarla duygusal bağı zayıflayan bireylerin hem toplumsal hem de özerk bütünlüğü zayıflamaktadır. Bir toplumda kolektif karar alma süreci, o kültürdeki baskın liderlik prototipleri ve tarzlarıyla da yakından ilgilidir. Salgının başlangıcında Çin’de hükümet virüsün yayılmasını önlemek için tüm okulları kapatırken, böylesi bir karar Amerika’da farklı mekanizmalar tarafından alınmıştır. Bu tip karar verme yolları, salgının yayılmasında, ulusal düzeyde vaka sayılarının artmasında veya azalmasında büyük bir etkiye sahip olmuştur ve bu durum da insanların salgınla bireysel olarak mücadele etme süreçlerini etkilemiştir.

Kültürel kuralların gücüne atıfta bulunan “kültürel güvenlik” veya özgürlük kavramı, kültüre normatif bir misyon yüklemektedir. Geleneklere sıkı sıkıya bağlı toplumlarda, bireysel özgürlükler çok da önemsenmemektedir. Kültürel kuralların esnek olduğu toplumlardaysa bireysel kararlar önde gelmektedir. Güvenlik amaçlı ülke çapında uygulanan kısıtlamaların var olduğu ülkelerde, kültürel değerleri önemsemek bağlamında toplumu oluşturan çoğu birey kendi kendini koruyarak sürece dâhil olmuştur. Oysa toplum bilincinden ziyade bireycilik kültürünün hâkim olduğu ülkelere salgın kısa sürede çok fazla yayılmıştır. Bu açıdan pandemi sürecinde güvenlik ve özgürlük olguları kültürel bir bakış açısıyla değerlendirilirken, toplum çıkarımın gözetildiği yerlerde güvenlik amaçlı uygulanan tedbirlerin bireyler tarafından içselleştirildiği görülmektedir. Sosyal düzen ve kolektif çıkarı vurgusunu üzerinde taşıyan güvenlik imgesi, bireysel çıkarların üstün görüldüğü özgürlük düşüncesinden daha fazla önemsenmiştir.

2.11.Yayın Ve Yazın Kültürü: Edebiyatta İçerik Değişimi

Birbiriyle iç içe geçmiş ve aralarında güçlü bir bağ bulunan kültür ve edebiyatın merkezinde insan öznesi bulunmaktadır. Covid-19 salgınıyla birlikte insan ilişkilerine hatta insanın kendisine yeni tanımlamalar yapılmaya başlanmıştır. Birçok şeyin değiştiği ve değişebileceği yeni dünya gerçeğinde, yazın ve yayın kültüründe de ciddi değişimlerin olacağı açıktır. Bu bağlamda edebiyatta ağırlık kazanacak edebi metinlerin tema, imge ve içerikleri ile edebi eserlerin paylaşım ve dağıtım şekilleri değişmeye başlamıştır.

Her alanda etkin olmaya başlayan dijitalleşme, yayın sektöründe de faal olabileceği için bu sektörde dijital okuryazarlığa vakıf bireylere ihtiyacın artması muhtemeldir. Salgının başlangıcıyla beraber birçok kurum, kütüphanelerini erişime açmıştır. Ücretsiz veya düşük bir ücretle erişime sunulan kitapların, pandemi sonrası yeni dünya düzeninde de erişime açık olma ihtimali bulunmaktadır. Basılı kitapların fiyatı artsa da e-kitapların ucuzlaması ve eskiye oranla e-kitaplara talebin artacağı öngörülmektedir. Fiziksel temasın yarattığı risk ve korku kültüründen dolayı kütüphanelere olan ilginin ve ödünç kitap alışkanlığının azalacağını söylemek de mümkündür.

Sanayi Devrimi ile macera roman türü önem kazanmış ve bu durum daha sonra bildungsroman türüne doğru çevrilmiştir. Pandemi sürecinde uygulanan kısıtlamalardan dolayı okurların tercihleri maddi dünyanın gerçekliğini anlatan romanlardan ziyade insan ruhunun bir sığınak olarak gördüğü hayal âlemi ve düş gücüyle yaratılan fantastik roman türünün daha çok rağbet gördüğü gözlenmektedir.

Ayrıca pandemi sonrası dönem için ütopyik ve distopik unsurlar taşıyan edebi metin türlerinin daha fazla yazılıp okunacağı da öngörülmektedir; çünkü yaşanan salgın daha önce yazılmış olan bu tür eserlere “gerçeklik” boyutu kazandırmıştır.

3.SONUÇ

Dünyayı etkisi altına alan Covid-19 salgını, kutsal kitaplarda yer alan metinlerdeki gibi “Tanrı’nın gazabı” olmamakla birlikte ekosistemin de insan türüne cevaben bir “intikam”ı değildir. Bunlar, tarih boyunca yaşanan doğal felaketlerin ve acıların karşısında insanın çaresizliğinin çağrıştırdığı imgelerdir. Ne var ki günümüzde yaşanan bu durum, toplumların kültürel hafızalarında yer edinmiş bu imgelerle betimlenmektedir. Dünyadaki her canlı formu için farklı bir habitat olmadığından dolayı birçok canlı tek mekânda symbiosis formunda yaşamak zorundadır. Gezegende yaşamı mümkün kılan virüsler gibi mikro-organizmalar, her zaman var olmaya devam edeceklerdir. Bu yüzden insan türü, “uzlaşma kültürü” çerçevesinde tüm canlılarla ortak bir yaşam yaratmak zorundadır. Bu zorunluluk, aynı zamanda insanın çaresizliğinin en somut göstergesidir.

Yaşamın döngüsü ve doğanın ekolojik devamlılığı için, insan türünün varlığı çok da önemi değildir. Nitekim Covid-19 salgınından öğrenilen bir diğer sonuç da budur. Yani insanoğlu, “yaşamdaşlık kültürü”nü öğrenemediği sürece, Covid-19 salgını gibi yaşamın farklı tepkileriyle karşılaşma ihtimali vardır. Bu tepkiler yaşam bağlantısallığı içinde, aynı matematik ile varlık gösterebilecek olan yeni ekonomik krizler, ekolojik yıkımlar, iklim değişikliği sonucunda ortaya çıkabilecek açlık veya sadece arıları etkileyecek bir başka virüs pandemisi ile doğanın yaşanamayacak bir hâle gelmesi gibi birçok şey olabilmektedir (Kılıç, 2020: 13). Geçmişin büyük başarıları şeklinde addedilen kimi şeyler, gelecek için büyük yıkımlar getirebilmektedir. 20. yüzyıl kültürü ile insanların doğa karşısında takındığı “efendi” tavrı neticesinde doğaya daha fazla müdahale eden insan, doğal felaketleri kontrol altına alma gerekçesiyle aslında bu felaketlerin dönüştürücü kaynağı olmuştur. Günümüzde yaşanan Covid-19 salgını, bir özne olarak insanın doğadaki yerinin ne kadar az ve doğaya katkısının ne kadar da sınırlı olduğunu göstermektedir. Geçmişteki salgınlardan günümüz Covid-19 salgınına ve pandemilerin değiştirdiği veya değiştirmesi muhtemel olan kültürel paradigmalara dikkat edildiğinde; insanlar bu süreçlerde genellikle bireycilik kültürüyle hayatta kalmaya çalışmışlardır. Bu durum, insanın özünde hâkim özne değil; koşullar çerçevesinde var olmaya çalışan bir nesne olduğunu göstermektedir.

Sanayileşme ve bilgi çağı, toplumsal değişmeyi şekillendiren kültür, demografik ve fiziki çevrenin değişimi, küreselleşme, göç, teknolojik ve bilimsel gelişme ile kitle iletişim teknolojilerindeki ilerlemeler; birçok etkene bağlı olarak hem yerel hem de küresel düzeyde toplumsal yapının birçok alanında etkili olmaktadır (Yeşildal, 2012: 55-57). Covid-19 salgını sonrasında oluşabilecek yeni dünya düzeninde, kimi kültürel değerler yok olma tehlikesiyle karşılaşabilecekken; farklı değerler çerçevesinde yeni kültürel anlam arayışları da olabilecektir. 19. yüzyılın sonlarında başlayan kültürel çalışmaların önemli paradigmalarından olan bazı kültürel değerlerin yok olma riski ve toplumların özkültürlerindeki değişim ile dönüşümler sonucu, küresel kültürleşmeye karşı koruma refleksi gerçekleşmiştir. Bu bağlamda ortaya çıkan “kültürü koruma” felsefesi, salgından dolayı temel işlevini yitirmektedir. Sosyo-kültürel bilinç, pandemi ile beraber kesintiye uğramıştır ama kısıtlamalardan dolayı evde ve bir arada beraber geçirilen süre dikkate alındığında bazı geleneksel değerler dönüşüme uğrayarak; yeni dünya konsepti çerçevesinde yaşama fırsatı bulmuştur. Salgın sonucu değişen bazı kültürel paradigmalara hem toplumsal hem de bireysel yaşam bağlamında yeni sosyo-kültürel tarzları önermektedir.

Sonuç olarak Covid-19 salgını, dünya genelinde birçok toplumun kültüründe çok kısa sürede kimi kültürel paradigma değişiklikleri yaratmıştır. Ayrıca, bu paradigma değişikliklerinin farkında olunması, bireylerin ve toplumların bunlara daha kolay adapte olmalarını sağlamaktadır. Salgının kültürel bağlamda yarattığı değişimin derinliği ve büyüklüğü, şüphesiz farklı ve yeni kültürel değerleri de beraberinde getirecektir.

Doğacak olan bu yeni kültürel değerlerin kapsayıcı, dönüştürücü ve sağaltıcı niteliklere sahip olması; toplum tarafından daha kolay kabul görmelerini mümkün kılacaktır.

KAYNAKÇA

- Akbaş Tuna, Ayşen. – Çelen, Onur. (2020). İşletmelerin İnsan Kaynakları Yönetimi Uygulamaları Üzerinde Covid-19 Pandemisinin Etkileri. *Opus Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*. C. 16. 30: 2712.
- Akbaş, Emrah. (2020). Covid-19'un Toplumsal Etkileri. *Ulusal12*. Sayı: 3. Sayfa: 6.
- Akıllı, Sinan. (2017). Hayvan Çalışmaları "İnsan-merkezci" Olmaktan Kurtulabilir mi? "İnsan sonrası" Kuramların Sundukları. *Şarkî*. 2: 65
- Balay Tuncer, Berrin. (2020). Covid-19 Sürecinde Türkiye Cumhuriyeti Devletinin Uluslararası Halkla İlişkileri, Kamu Diplomasisi Örneği Olarak Dış Yardımlarla Yarattığı Etki Üzerine Bir Değerlendirme. *The Journal of Social Science*. C. 4. 8: 452.
- Bassett, John. (1999). *The Millenium Virus*. New York: Derivations.
- Bozdağ, Faruk. (2021). Covid-19'un Suriyeli Mülteciler Üzerindeki Etkileri. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Sayı: 25. Sayfa: 714.
- Carleton, N. (2016). Fear of the unknown: One fear to rule them all?. *Journal of Anxiety Disorders* V. 41. 5: 21.
- Croteau, D. (2006). The Growth of Self-Produced Media Content and the Challenge to Media Studies. *Critical Studies in Media Communication*. V. 23. 4: 152.
- Demir, Ayşegül. (2018). Bourdieu'nun Kavramları Doğrultusunda İlişkisel Olarak Fiziksel Engelliliğin Kültürel İnşası: Konak Örneği. *Journal of Social & Humanities Sciences Research (JSHSR)*, V. 5. 29: 3777- 3786.
- Furedi, Frank. (2001). *Korku Kültürü*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Geray, H. ve Aydoğan A. (2010). *Yeni İletişim Teknolojileri ve Etik*. Ankara: Fersa Matbaacılık.
- İmlil, M. (2020). Kutsal Dünyanın Virüsle İmtihanı: Post-Pandemik Dönem ve Din. *Dini Araştırmalar*. C. 23. 57: 65-94.
- Karlen, A. (1995). *Plague's Progress: A Social History of Man and Disease*. New York: Random House.
- Kılıç, Orhan. (2020). Tarihte Küresel Salgın Hastalıklar ve Toplum Hayatına Etkileri. *Küresel Salgının Anatomisi: İnsan ve Toplumun Geleceği*. Türkiye Bilimler Akademisi. Ankara: TDV Yayın Matbaacılık Tesisleri.
- Kılıç, Türker. (2020). Beyindeki Bağlantısallıktan, Yaşamdaki Bağlantısallığa: Yeni Bir Bilim ve Kültür Manifestosu. *Herkese Bilim Teknoloji*. 218: 13-14
- Malinowski, Bronislaw. (2016). *Bilimsel Bir Kültür Teorisi*. (Çev. Deniz Uludağ). Ankara: Doğubatı Yayınları.
- Manovich, Lev. (2001). *The Language of New Media*. Cambridge: MIT Press.
- Sayın, Zeynep. (2018). *Ölüm Terbiyesi*. İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Temel, M. Kemal. (2015). 1918 Grip Pandemisi. *Yüksel Lisans Tezi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Temel, M. Kemal. (2015). *Gelmiş Geçmiş En Büyük Katil: 1918 "İspanyol" Gribi*. İstanbul: Betim Kitaplığı.
- Yeşildal, Hatice. (2012). *Toplumsal Değişme ve Küreselleşme*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Zencir, M. – Çiçekçioğlu, M. (2020). Sağlık Hizmetlerinin Kullanımında Ayrımcılık. *Toplum ve Hekim*. C. 35. 2: 143-152.